

Amorosen gaztiguia

JEAN HARITSCHELAR

Linguae Vasconum Primitiae, Etxepare Eihalarreko erretoraren obra agertu zelarik 1545ean, berak bazakien lehen aldikotz inprimatzen zela idazki bat euskaraz. Bernard Lehet adokatuari egiten dion eskaintzan deitoratzen du euskaldunen nagia erranez garbiki: «miraz nago, jauna, nola batere ezten asaiatu bere lengoaje propioaren faboretan heuskaraz zerbait obra egitera eta eskributan imeitera, zeren ladin publika mundu guzietara berze lengoajiak bezala hain eskribatzeko hon dela».

Orduan, euskara jalgitzen da kanpora, mundura, mundu guzira, parte hartuz munduan dauden hizkuntzen dantzan. Erretor izanez, bere liburuaren lehenbiziko zatia erlisioneari eskaintzen dio *Doktrina kristiana* tituluaren pean. Orotara 450 neurtitzetan biltzen dituela otoitz frango, hamar manamenduak barne, bainan ahantziz "Gure Aita, "Agur Maria" eta "Sinesten dut", behar bada latinez ematen baitziren orduan, lekuko bere "Orazionia"-n diola neurtitz batetan:

Gogo onez erranen dut zuri Ave Maria

eta, gogorazten duela "ludizio jenerala", hain aipatua Erdi Aroan.

"Amorosen gaztiguia" deritzan olerkia da beste zati baten hasta-pena. Tituluaren bi hitzek salatzen dute zeri buruz doan Etxepare. Jendeen artean gaude, "amorosen" munduan, aholku bat (gaztiguia) emanez jende gazteari, munduko bikote guziet.

Altunak, bere edizio kritikoan (1980) oharrarazten du «kantua sarrera gisa distiko bat ezarri duela poetak eta beste batzuetan ere hala egin duela».

*Berzek berzerik gogoan eta nik andredona Maria
andre hona dakigula guzior, othoi, ballia.*

Distiko guziak aztertzen direlarik argi dago zerbait adierazten dutela. Alabaina, bi neurtitz horiek dira kantuaren bilduma, kantua-
ren egitura. Orotara hiru zati dauzka kantuak:

- 1.- Berzek berzerik gogoan (1-5)
- 2.- Nik andredona Maria (6-19)
- 3.- Andredona Mariaren geriza galdeginez (20-32)

I-Berzek berzerik gogoan (1-5)

Lehenbiziko bertsoak badu sarrera baten itxura. Lehen hitzak "amorosak" eta lehen hitza izanez hartzen du indar berezi bat hain zuzen aldatu baitu olerkariak normalki duen tokia hitz lauzetan: *Nahi nuke amorosak honat beha balite*. Gehiago dena Etxepare agertzen da hemen aholku emalle ez baita nornahi eta galdegiten diela amorosei begira egon ditezten.

Holako hasierarekin ahapaldiak ospetsu aire bat dauka, bereziki aipatzen duelarik nola amorosen abantailetan jokutzen den kontseilu onak emanez onartzen balin badituzte. Alabaina bakoitzak bere askatasuna badu azpimarratua delarik "agian" hitzarekin eta "iron" aditzarekin (lirioite) ahalezkoa baliatuz "i" aurritzia hain zuzen.

"Gaztigu" hitza bigarren neurtitzean doa kontseilu hitzarekin hirugarren neurtitzean; sinonimoak dira. Hortakotz baztertzen ditut Akesoloren (desengaño) eta Lafonen (critique) itzulpenak, "gaztigu" hitzak eta "gaztigatu" aditzak bi erran nahi dituztelarik; lehena: abisu, aholku, mezu eta bigarrena latin "castigare"-tik heldu dena: "castigar" gaztelerez, "châtier" frantsesez. Ez da dudarik lehen erran nahia hautatu behar dela. Halere badaki ez direla aholkuak onartzen beti, "nekeie" eta "balekeie" aditzek adierazten duten bezala "ballinetan" hitzak azpimarratzen duelarik agertzen den duda.

Sinesgarri izateko Etxeparek aipatzen du daukan esperientzia eta nola gaizki jalgi den. «*Nihaurk ere ukhen dizit zenbait ere amore.*» Aitormena egiazkoa ote da, ala erakusteko zer diren maitasunaren ondorio latzak azken bi neurtitzek salatzen dutena?

Anhitz pena, arima gal, harena eta neuri'ere

Amoretan plazer baten mila dira dolore.

Ez da gozamenik batere edo guti, konparatuz bat/mila zenbaki-
en jokia ikus daiteke ere Oihenartek bildu dituen erran zaharretan,
hala nola: «*Bat ehunen ehun ez baten*» (70) edo «*Oilar bat aski da
oilo hamar baten, hamar gizon ez emazte baten*» (356). Aipatzen
dituen kezkek, bereziki bi arimen galtzeak, adierazten dute bertsoa-
ren egilea apaiza dela.

Pena doloren ondotik agertzen da leialtasun-eza. Bien arteko
maitasuna izan daitekeen leiala da kolokan jartzen. Hemen emaztea
da "alda" edo Etxeparek dion bezala "mutha" daitekeena. Aspaldiko
leloa, emaztearen aldakortasuna bai hitz ederren aurrean, baita ere
oparien aitzinean xoratzen delakotz. Jadanik Petrarkak aipatzen zuen
«*Donna e mobile*» eta François Ier Frantziako erregeak, Brantôme
dela lekuko, idatzi zuen omen Chambord-eko jauregian «*Toute
femme varie*». Hortik sortu zen neurtitzetan emana:

Souvent femme varie

Bien fol est qui s'y fie.

Horretaz baliatuko da Victor Hugo *Le Roi s'amuse* antzerkian
erantsiz ere:

Une femme souvent

N'est qu'une plume au vent.

Euskal atsotitzetan aurki daiteke ideia bera, Oihenarten bildu-
mak dion bezala.

Gure andrea irrikor, izartean gilikor

Hegoa iduri du emazten gogo.

Azken bi neurtitzek erakusten dute zer ondorio sortzekotan den
holako emakume baten maitatzea. Aldakortasuna buka daiteke juku-
tria batekin: "traidore" hitzak indar gehiago hartzen du azkena izanez
neurtitzean.

Hoben uste duienori ainhitzetan traidore.

Amodio profanoak ez du deus onik, bereziki arimarentzat, hori
baita apaiz baten iritzia dudarik gabe.

Bost neurtitzeko ahapaldiarekin bukatzen da olerkiaren lehen zatia eta amaiera gisa har liteke. Alabaina, hartuko ditu jadanik baliatu dituen hitzak, hala nola "traidore", azken hitza lehen neurtitzean eta dolore, hau ere azkenik aipatua ahapaldian. Jendea erasiatzen balu bezala jokatzeko da Etxepare, prediku alkitik ariz, bi aldiz aipatuz bekatua, bai amorearentzat, baita ere haren oroitzapena ezin ezeztatua delakotz. Azken neurtitzak oroitazten du bigarren bertsoan dagoena:

Amoretan plazer baten mila dira dolore.

Beste manera batez idela bera adierazten du. Hitz berak baliatzen ditu, aurkakoak noski "plazer" vs "dolore", baina bat eta milaren ordean, bai neurtitz hasieran eta bai etenaren ondotik, "anhitz" hitzaren errepikapenak ematen dio indar gehiago.

Bertzek bertzerik gogoan, hori da amodio profanoa, bekatzukoa, arimaren galeraztekoa. Urrundu behar da hartarik ondorio txarrak dituelakotz. Kondenatu behar da, beraz. Amodio profanoa gaitzesten du Etxeparek.

II- Nik andredona Maria (6-19)

a) Andre Honarentzat hautua (6-9)

Hasiera honetan Etxeparek aldarrikatzen du gogoan daukan ametsa. Ez du edozein amore nahi: egiazkoa eta iraunkorra. Hortakotz baliatzen ditu alegiazko formak aditzetan, bai alde batetik "ke" atzizkiarekin eta bereziki "i" aurrizkiarekin: liadutanik, lakidan. Ez bakarrik egiazkoa eta iraunkorra behar du izan maitasunak, kalitate horiek mundu honetakoak direlakotz. Gehiago nahi du: betierekoa izan dadien ("Bizi eta hilez gero" bigarren neurtitzean, "iagoitikoz" azkenean). Azken neurtitzak, etenak baliatuz, bi munduak aurkatzen ditu, hemengoa iragankorra ("labur"), bertzea betierekoa. Aspaldiko pentsamendua, eliza katolikoan aurki daitekena, hiletetan kantatzen zen kantika ene gaztaroan oraindik:

Bizia labur, hiltzea segur

Gauza dudarik gabea.

Ororentzat da egin legea

*Ororen zorte dorpea
Bertze munduko atea.*

"Judizio jenerala"-ren ildotik doa Etxepare.

Sarreraren ondotik datoz hiru ahapaldi agertzen dutenak norizan den Etxepareren amodioa. Jainkoaren ama hona. Bakarra da mundu guzian eta, beraz, paregabea (*grazia oroz betherik*).

Hain distirante den emazte baten aitzinean nola jar? Etxeparek azpimarratzen du nehor ez dela gai eta bide bakarra dela haren zerbitzari izatea, zerbitzari xumea. Azken bi neurtitzek erakusten dute, alde batetik giristinoen umiltasuna (*«ezta ehor dignerik»*) eta bertetik andre honaren erantzuna (*«maite gitu bertatik»*).

Bigarren bertsoak konparatzen ditu bi amodio motak: profanoa eta dibinoa. Dударik gabe, balio duen bakarra da dibinoa bekatore diren giristino guzientzat. Berriz ere "Judizio jenerala"-ren hegalean gaude aipatzen delarik azken orena ez baitakigu "noiz eta nola" etorriko den.

Axularren Gero liburua azpigituluak ez du bertzerik aldarrikatzen, bai latinez *«Ne tardes converti ad Dominum et ne differas de die in diem»* eta bai euskaraz *«Zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak egitekoen geroko uzteak»*.

Ahapaldiaren azken neurtitzak argiki erakusten du "galduia" (berriz ere neurtitzaren azken hitza) dela jendea amodio "bano"-etan murgiltzen delarik.

Hirugarren bertsoak bigarrenaren segida hartzen du. Aholkulari bilakatzen da Etxepare, egiazko apaiz. "Andre hona" beharrezkoa da baitezpada. Ordu da amodio profanoaren uztea eta "Andre hona"-ren gana itzultzea: hura ohoratuz hurbiltzen zaio bekatorea, bera ere aldatzen da, aldaketa seinalatuz hitz berberarekin (ohore – ohoratu). Estrofa bukatzen da aitzinekoa bezala, berriz ere azpimarratuz sortuko den ondorio deitoragarria: *«oro galdu girade»*. Berriz ere agertzen da ifernuaren irudia, betiereko kondena, "Judizio jenerala"-k azaltzen duena:

Glorian ezpa ifernuan; ezta eskapatzerik.

Bost neurtitz dauzka azken ahapaldiak. Alabaina, Etxeparek era-

kutsi nahi du Ama Birjinaren handitasuna: lehenik zeruan duen tokia (Jeinkoaz landan) eta gero haren ahalak bigarren neurtitzean. Erritmo berezi bat dauka, jakinik 8+7 dela neurria. Lehen zatia sailkatzen da 3+2+3 alpatzen dituelarik munduak dituen hiru oinarriak airea, lurra, ura (zeruia, lurra, itxasoa) eta bigarrena emana bere osotasunean: 7, markatzen duela zer den haren botere nagusia.

Esku hedatzeak salatzen du begirale paregabekoa dela, beti prest jendearen laguntzeko ttipia izanagatik ere. Azken neurtitzeko galdera ez da dudazkoa. Garbi dago hautua: amodio profanoa ez da deus amodio dibinoaren aurrean. Hori da egiazko erantzuna.

b) Andre Honaren leialtasuna (10-13)

Lau ahapaldiak bil daitezke mogimendu batean, hiruetan egiten delakotz bi amodioen konparaketa. «*Nik andre dona Maria*» dionak hobesten du amodio dibinoa. Hamargarren ahapaldian argi dago lehen bi neurtitzek erakusten dutela zein hertsu dagoen amorantea, atxikitzen duela beretzat bakarrik maite duena (eztu nahi partitu). Andre dona Mariak, aldiz, ez baita mundu honetakoa, denentzat badu maitasun bera, azken neurtitzaren hasieran (ororentzat) eta bukaeran (abastu) bi hitzek, dauden tokian, indar gehiago ematen diotela "Gloriosa"-ren ahalari. Bi mundu, beherekoa eta gainekoa aurkatzen dira.

Hamaikagarren ahapaldia, sei neurtitzekoa, ildo beretik badoa, lehenbiziko lauek salatzen dutelarik amodio profanoaren geihegikeriak, amorantearen ezin asea, beti zerbait gehiagoren lortzearen nahia, sekulan ez ardietsiz Etxeparek deitzen duen "konplimendua", erran nahi baita gozatze osoa, beti zerbaiten eskasa (peitu) sendituz.

Horren aurka olerkariak eskaintzen du bertze aterabide bat, Ama honaren maitasuna denentzat emana eta osoki burutua. Hortakotz enplegatzen du hitz bera "konplimendua" eta ez da dudarik hala nahi zuela Etxeparek, hobeki erakusteko bi egoeren arteko diferentzia.

Ama honaren bertute bereziak bukatzen du hiru ahapaldien mezua. Garbitasuna jalgitzen da bere baitarik. Ezin daiteke pentsamendu tzarrik (gaixteriaz) ukan harentzat, hain distirant agertzen dela

denen aurrean, ixillaraziz "nahikari satsua". Hori da «*nik andre dona Maria*»-ren hautu ona.

Pasarte honen bukatzeko Etxeparek hautatzen du bost neurtitzeko ahapaldia, arnasa handikoa noski, bederatzigarrenaren idurikoa. Itsasoa, zerua, lurra jadanik aipatuak orduan, mundu osoa beraz bere aberastasunarekin, gau-egunak ere, eremu-denbora kontutan hartuz, hots, kosmos guzia menderen mendetan ez da deus konparatzen delarik "Andre dona Maria"-ren leialtasunarekin. "Faltaturen" aditzak seinatzen du paregabeko kalitatea: zintzotasuna.

Konparaketaren lagungarri bere neurkeran Etxeparek ballatzen ditu bi neurri mota: lehen hiru neurtitzek etena badaukate zatituz neurtitza (8+7): itsasoa/zerua, oihan/lur, egun/gau, neurtitz bakoitza zatika daltekeela (4+4 / 4+3) erritmo berezi bat lortuz; azken biek, aldiz, iduri luke ez daukatela etenik eta beren zabaltasunari esker azpimarratzen dutela "Andre hona"-ren boterea eta zintzotasuna.

c) Bekhatariaren urrikia (14-19)

Orotara sei ahapaldi dira erakusteko nola jarraiki behar zitzaion "Andre hona"-ri, nola utzi behar diren mundu honetako erhokeriak, hitz hori agertzen baita kasik bertso guzietan. Sei ahapaldien egitura agertzen da nabarmenki. Alabaina, lau neurtitzeko bi ahapaldien ondotik dator sei neurtitzekoa eta gauza bera gertatuko da bertze hiruekin (4-4-6-4-4-6). Hasten da galdera batekin:

Zeren bada erho gira gaixo bekhatariak?

Aditzak adierazten du olerkariak sartzen duela bere burua, mundu honetan diren bekhatarien artean, "gaixo" hitzak azpimarratzen duela zer sendimendu daukan denentzat, hirugarren neurtitza hasiz "Elas" urrikalkor hitzarekin.

Etorria da iratzartzeko garaia, utziz "amore faltsuak" eta joanez "Andre leial"-aren gana. Argi dago bi mundu, bi bizitzeko manera badirela. Hortakotz doa ematen duen aholkua, apaiz gisa dudarik gabe, oihukatuz: «*Aribira !*» hitz egokia denentzat, manua bide onaren hautatzeko.

Elas amoros gaixoa, hire enganatuial

Errepikatzen du jadanik bota duen oihua, sendimendu deltoragarria erakutsiz "amoros gaixoa", "gaixo bekhatariaren" oihartzuna delarik. Ez da dudarik ere lehen neurtitzaren bukaeran eta azkenaren bukaeran lotzen dituela "Judizio jeneral"-ean aurki daitezkeen bi hitzak "enganatula" eta "galduia". Horietan datza lur honetako jendeen zorte edo patua.

Toka hasia delarik toka segitzen du, beti aholku emaille, neurtitz bakoitzeko aditzetan: egik, dukek, baduk, gomen'adi, eztik, dik. Ageri da, hemen ere mintzo dela apaiza. Azken orenean gaude, hil zorian. Nola ez oroit Agur Maria otoitzearen bukaera: «*egizu otoitz, gu bekatorosentzat, orai eta gure heriotzeko orenean*». «*Gomend'adi*» dio apaizak, gogoan daukala Maria dela, bai "Refugium peccatorum", bai "Consolatrix afflictorum", bai eta ere "Auxillium christianorum", letaniek derasaten bezala.

Finian ere eztik uzten hark galtzera beria.

Bigarren bertso multzoan segitzen du Etxeparek hasia duen gogoeta, urrikitzen ari delarik. Pentsakera orokorra lehenik lur honetakoari begira. "Enganatu" hitza dator berriz lehen neurtitzean eta "erho" azkenean. Bainan pentsakera iluna nagusitzen da osoki lilluratu bai eta ere esklabo baitabilta jendea.

Jagoitikoz bizi ustez haren sehi dabilta.

Gero gogoia bere baitara doa:

Nihaur ere ebili niz anhitzetan erhorik.

Hirugarren aldikotz aitzinatzen du bertze guziak bezala dela. Jadanik bigarren ahapaldian aitortzen zuen bekhataria zela bertzeak bezala

Nihaurk ere ukhen dizit zenbait amore

edo hamalaugarreneko galderan:

Zeren, bada, erho gira gaixo bekhatariak.

Orai, aldiz, barnago dabila bere ibilaldia aipatuz, osoki galdua «*Gaoaz eta egunaz*», urtean zehar «*Hozik eta berorik*», ondorio tzarrak pairatuz «*Loa galdu, pena aski*». Ahapaldiaren neurkerak azpimarratzen du Axularrek deitzen duen "barreneko ganbara"-ren miatze

mingarria. Lehenbiziko bi neurtitzek 8+7 erritmoa daukate, hirugarrena, aldiz, zatikatua da 4+4+7 atsekabearen hobeki adierazteko eta, dirudianez, laugarren neurtitza hedatzen da bere osotasunean Jainkoari eskaintzen diola bere urrikia.

Sei neurtitzeko ahapaldia hasten da, hain zuzen aitortze pertsonalarekin:

Ni bezala anhitz duzu halakorik munduian

gogoratuz ere lur honetako ezdeuskeriak, "banagloria" hitzarekin. Baina, berriz ere, apaiz gisa, bere burua barne "Ohart giten", Andre honari itzuliz sustatzen ditu bertze guziak haren gerizan jartzera "mater amabilis" graziaz betea dena, ama guzien amaren gana.

Jin dadinik eztu ukhen hartu gabe grazian

III-Andre hona dakigula guzior, othoi balia (20-32)

Olerkiaren bigarren zatiak hamabost ahapaldi dauzka. Hobeki ikus daiteke, beraz, nola moldatua den: lau ahapaldi aski ditu amodio profanoaren gaitzesteko, hamahiru behar ditu amodio dibinoaren goresteko eta hamabost dira, Andre honaren laudatzeko eta bereziki otoitzeko.

Zuzenki mintzo zailo olerkaria Andre dona Mariari. Alabaina ahapaldi guzietan agertzen da "Zu" izenordaina edozein moldetan: "zutan", "zure", "zuri", "zuk", "zugana". Egiatzko otoitza, kantatuz lehenik Andre honaren kalitate paregabeak. Konparaketaz ballatzen da erakusteko munduak dakarrela bekatua (*kulpa gabe ehor ezta*); barkarrik bekatu gabe kontzebitua dela Maria (*sine labe originali concepta*), aspaldidanik sineste hori dagoela Elizan eta dogma bilakatu dena XIX. mendean, 1854ean hain zuzen (*Bekaturik ezta izan zutan Andre handia*). Berehala laudoriotik badoa galderako otoitzera, barkamendua eskatuz eta arartekotasuna bilatuz. Hemen Etxeparek errepikatzen ditu jadanik "Orazionia", "Doktrina kristiana"-ren azken zatian aipatu dituen ideiak, diolarik:

Bekhatoren adbokata eta konfortaria

etanietan latinez agertzen direnak: "Refugium peccatorum", "Consolatrix afflictorum", "Auxillium Christianorum".

Oroit gaiten zer den Maria girstinoen sinestean, bereziki Erdi Aroan, gotiko garaian. XIII. mendean hasi da sekular baino indartsuago Mariaren laudatzea eta ohoratzea. Ez dezagun ahantz gotiko aroko katedrale gehienak Mariaren geriza pean eraikiak izanak direla eta haren titulua daukatela. Are gutiago, ez dezagun ahantz XVI. mendean sortu dela protestantismoa bere tenploetarik baztertu zuela Maria, Trentoko kontzilioaren ondotik erreforma katolikoak, aldiz, indarberrituko dituela Mariaren alderako elizkizunak; adibidez, aspaldian erraten ziren Ama Birjinaren letaniak Eliza katolikoan eta Sixto V.ak, 1587an, Trentoko kontzilioaren ondotik beraz, onartu zituela ofizialtasuna emanez. Bide zuzenean dago Etxepare gorai patzen duelarik Andre handia.

Segitzen du bertze ahapaldian (21.a), sei neurtitzeko ahapaldian. Hemen aipatzen diren hitz sakonak dira "Bekhatoren salbatzeko" eta bi aldiz errepikatzen den "miserikordia" (*Mater salvatoris*). Etxepareren gogoan Jainkoa da azken jujea, zerura dezazkeenak batzu, ifernura bertze batzu. Miserikordiaren ahalaz, Mariaren helburua da bekhatarien salbatzea hala galdeginez gero baldintza baitezpadakoa baita.

Balinetan egiazki Zugana jin balite

neurtitzaren lehen hitzak eta azkenak salatzen duten bezala.

Sei neurtitzeko ahapaldiak erakusten du zein den Mariaren miserikordiaren boterea. Neurri gabekoa da eta betierekoa:

Egundano ezta izan ez izanen jagoitik

Berriz ere baldintza betetzen balinbada Mariak salba dezake bekhatari handiena. Konfiantzaz betea da Etxepare betikotasunean aditzen bidez, iragana (*ez galdu da*) eta geroa (*ez galduren*) ballatzen dituela bere fedearen aitortzeko. Heldu da galdera azken neurtitzean, bera ere sartuz bekhatarien artean:

Zuri gomentatzen gira hilik eta bizirik

"Orazionia"-ren oihartzuna:

Zuri gomendatzen nuzu hila eta bizia

Mariaren laudorioak kantatzen ditu olerkariak datozen hiru aha-paldietan, gaitzat hartzen duelarik "ama" eta "amatasuna". "Mater purissima, castissima, inviolata" eta "intermerata" bereziki ospatzen da letanietan, ama izanikan ere birjintasuna galdu ez duena:

Zu, Anderea, Ama zira birjinarik Jainkoaren

Hemen ongi dator "andera" hitza, orain arte "Andre" baliatu duelarik. Alabaina, dirudianez "andere" hitza, Lhanderen hiztegiaren arabera adierazten du eskondua ez den neska, "andre", aldiz, ezkondua dena. Lehena birjina, bertzea ez, nahiz ez den gehiago holako sailkapenik egiten. Azken neurtitzean doa laudoriorik handiena, erregina tituluarekin (*Regina coeli*).

Bertze bertsoa, erregina tituluarekin kasik pareka daiteke Jainkoarekin; alde batetik "Jeinkoa jaun" eta haren parrean "zu andere", beraz zeruan ohoratu behar direnak, hala nola Jesus Kristok egiten duen, Aita lehenik, Ama gero.

"O Anderia", ahapaldiaren lehen hitzek salatzen dute zein sakonki nahi duen ohoratu Andre dona Maria. Paregabekoa da (*ezin date ehor zure berdinek*), bigarren lerroan dago Jainkoaren pean. Bi neurtitzez finkatzen du daukan toki berezia. Alabaina, lehena hasten da "gainekorik" hitzarekin, bigarrena bukatzen "azpitik" hitzarekin. Laudoriozko kantuaren bururatzeko nola ez aipa daukan kalitaterik nagusia: «*Jainkoaren Ama zira*». Menderen mendetan kantatzen da amatasun berezia XXI. mendean ere euskal elizetan:

Jainkoaren Ama

Ama guziz ona

Zaitzagun maita

Beti, beti

Letanietan "Sancta Dei Genitrix" heldu da berehala "Sancta Maria"-ren ondotik.

Jainkoaren Ama izanez, nehork ez dezake egin harek egiten duen baino gehiago. Bere otolitzean Etxeparek asmatzen ditu ama eta haurraren arteko harremanak, nola haurrak behar dion obeditu amari:

Bere Ama ezin utzi obeditu gaberik

eta botereaz betea denari galdegiten dio geriza:

Othoi, grazia egiguzu, giren zuienetarik

Ez du bertzerik erraten "Orazionia"-n:

*O, Andere exzelente, ezein paregabia,
Salbaturetarik nizan egidazu grazia*

diferentzia ttipi batekin halere, batean "gu" mintzo dela, bekhatarik beraz, bertzean "ni" bakarrik dela, eskatzailea.

Denen izenean otoltza eginik bertze ahapaldian (27.a) "ni" hortara lerratzen da. Otoltz pertsonala da "Mater salvatoris" delakoari zuzendua. Fedez betea egiten dio bere galdera kartsua, kartsutasuna sortzen dela bi oihuekin: "hel zakitzat" eta "othoi", biak azken neurtitzean:

Niri ere hel zakitzat, othoi, galdu gaberik

Otoltz kartsu hori ez da lehenbizikoa. Berdintsua agertzen da "Orazionia"-n bere burua ikusten duelarik azken orenean:

*Ordu hartan hel zakitzat, othoi, Ama eztia,
Ararteko leiala eta neure aiutaria.*

Olerkiaren azken ahapaldietan Ama graziaz beteari eta arartekoari mintzo zailo Etxepare. Toki berezia dauka zeruan, lotura ezarriz gizonen eta Jainkoaren artean, alde batetik Andre dona Mariak eza-gutu baitu lur honetako iraganaldia eta bertzetik Jainkoak apaindu duela delakotz grazia guzietaz.

Graziak oro zure eskuian Jangoikoak emanik

Amatasuna du bereziki ospatzen, ez baita edozein ama, ama guziz ona duarik gabe bainan, gehiago dena, Jainkoaren Ama, zeruaren eta luraren arteko lokarria. Hari esker Jainkoa gizon egin da Eguberri gau famatu haretan sortu delarik Kristo gizadiaren anaia, amodiozko oparia Jainkoaren ganik. Bi neurtitzetan eskaintzen du Etxeparek Eguberriko Misterioa:

Gure natura haritu du Zutan amaturik

Jangoikoa ezarri duzu gure anaietarik

Ama da, familia osoa biltzen duena, edozein etxetan. Nola ez, ama hori "Haren" (Jainkoaren) eta gure ororen Ama delarik. Denbora berean "Regina pacis" da, bakearen Erregina beraz gerla jasaiten ez duena eta bekatua gerlaren seinale delakotz, ororen ama izanez, bakea eginen du gizonen eta Jainkoaren artean. Hori da Etxepareren otoitza:

Ororen Ama zira eta bake gitzazu bertarik

Sei neurtitzeko ahapaldia ildo beretik doa, Judizio jenerala go-goan duelarik, asmatzendueta Jainko mendekatzaillea jendeek egiten dituzten ikaragarrikerien gatik, suntsi dezakelakotz mundu guzia ez balitz agertu Maria, egiatzko arartekoa, Jainkoaren hasarrearen ez-titzeko. Azken oreneko otoitzarekin bukatzen duahapaldia:

Fin honera hel gitzazu, giren salbuietarik

Azken ahapaldian azken otoitza ere, Amari eskainia. Haren gerlan jartzen da osoki, haren seme xume gisa, hazten eta hezten duen amaren gana:

Zuk gaztiga eta dreza nazazu, othoi, bertarik

Ondotik doa galdera mingarria, ikusten duelarik galdua dela osoki ez balinbadu gehiago amaren laguntza eta gerizarik.

Elas, norat ihes naidi Zu neure Ama utzirik ?

Arima herratua gisa ikusten du bere burua ez jakinik nora joan, zer egin, arrunt itsutua, gidari eta helburu gabekoa.

Azken neurtitzak, aldiz, fede handiko atxikimendua aitortzen du, aitortuz Ama paregabekoa dela Andre dona Maria bake eta lasaitasun osoan.

Neuretako eztzagut Zu nolako amarik

. . .

"Amorosen gaztiguia" Etxepareren olerki luzeenen artean sartzen da bere 32 ahapaldiekin (145 neurtitz). Beste biga badira: "Doktrina kristiana" bere orokorrean 101 ahapaldi gehi "Hamar ma-

namenduak" (450 neurtitz) eta "Mosen Bernat Etxaparere kantua" 23 ahapaldi (102 neurtitz).

Ahapaldiek ez dute luzetasun berdina. Gehienak laur neurtitzekoak dira, baina balliatzen ditu bost, sei eta zazpi neurtitzekoak, orotara 24 bost neurtitzekoak, 17 seiekoak eta bakar bat zazpikoa, hau "Amoros jelsia" olerkiaren azkena. Frantses hitza, "laisse" deritzana, erabiltzen dut estrofa horren izendatzeko. Alabainan, Erdi Arokoa da kantu epikoetan balliatzen zena, luzetasun jakinik ez zuen neurtiz multzoa, neurtitzak bururaten zirela asonantzia edo errima berarekin, gai bat bakarrik azalduz, batasun bat eginez bai mamiz, bai azalez.

Neurtitzak hamabost silabakoak dira beren erdiko etenarekin, 8+7 eredu agertzen dutela. Bitxi zitzaion Oihenarti, *L'Art poetique basque indiquee dans Une lettre Escrite a Un cure du pays de Labourt au moys de mai 1665* delakoan diolarik: «Ce sont tous de Vers de quinze syllabes, dont nous ne trouverons point d'exemple pamy les ouvrages des poetes françois, Italiens et Espaignols (ches lesquels Les plus longs Vers sont les alexandrins feminins contenant treize syllabes) et pamy les Latins Encore moins.»

Egia balinbada Frantses, Italiar eta Espainiarentzat ez bide da gogoratu Oihenart kantatzen zuela elizan.

Tantum ergo sacramentum, veneremur cernui hamabost silabako neurtitza bi zatitan emana 8+7 ereduarekin. Egia da, oso kritikoa zela Etxeparerekin aipatzen zuelarik haren obra: «Il est divisé en deux parties, La première contient quelques fragments de la doctrine Chrestiene, Et lautre (oultre les regrets de son Emprisonement) de Vers d'amour assis mal seans a Un Ecclesiastique, Et sur tout a Un curé ayant chargedames.»

Halere, hamabost silabako neurtitza da literatura idatzian gehien erabili den neurtitza, Iparraldean bederen, aurki daitekelakotz ere Joanes Etxeberriren *Manual debozionezkoa*-n, XVIII. mendearen bukaeran Salvat Monhoren olerkietan eta nahiz guti balliatzen dituen Etxahun-Barkoxeren kantu batzutan. Egia da ere XVII. mendean olerkarietan aurkitzen direla zatikatzen dutela 15 silabako neurtitza bi neurtitzetan, zortzi silabakoa lehena, zazpikoa bigarrena (Etxeberri, Pouvreau, Harizmendi, Argainaratz, Claveria, Haranburu, Hirigotti).

Etxepare ez da lehena hamabost silabako neurtitza erabiltzen duena. Adibidez hona Garibay-ek eman duen Erdi Aroko 1321eko Gipuzkoar eta Napartarren arteko gudukaren kantua.

*Mila urte igarota ura bere bidean
Gipuzkoarrak sartu dira Gazteluko etxean
Nafarrokin batu dira Beotibarren pelean.*

Ohart gaiten halere ez dela neurtitz bakarra Etxeparek erabilitakoa. Nahiz bi lerrotan emana den "Amorez errekeritzea" olerkia kopla zaharrean dago lehen lerroak bi zatitan delarik 7+7 bere erdiko errimarekin.

*Benedika fortuna,
Ala enkontru hona!
Orai begietan dizit desiratzen nuiena.*

Halaber "Kontrapas" olerkiarentzat idaz baitaiteke hiru lerrotan iparraldean egiten den bezala.

*Garaziko herria
Benedika dadila
Heuskarari eman dio behar duien tornua.*

"Amorosen disputa" kantuan Etxeparek erabiltzen du bertze neurtitz bat, hau ere bi zatitan idatzia (6+5).

*Uztazu hurrantzera, amore maite;
Orai partitzeko damu ginate.*

Toki berezi bat dauka "Amorosen gaztiguia" olerkiak Etxepareren obran. Heldu da "Doktrina kristiana"-ren ondotik eta ohart daiteke bi aldiz Andre dona Maria aipatzen duela 101 ahapaldietan. Lehenean bultzatzen du girstinoa Mariaren gana eta argi dago "Amorosen gaztiguia"-k daukan gai berbera dela:

*O Andere gloriosa eta ama eztia,
Zutan dago bekhatoren esperantza guzia.
Ni zugana niatorkezu bekhatore handia,
Arimaren salbatzera zu zakiztan balia.*

Nola ez konpara azken neurtitza "Amorosen gaztiguia"-n dauden biek:

Andre hona dakigula guzior othoi ballia

olerkiaren hastapenean eta 27. ahapaldian:

Niri ere hel zakitzat, othoi, galdu gaberik

Bigarrena da otoitz luzea Andre dona Mariari eskainia "Orazionia" deritzana 15 ahapaldikoa. Horretan daude "Amorosen gaztiguia"-n erabiliko dituen gaiak, azken ahapaldietan bereziki.

"Amorosen gaztiguia"-n amodio dibinoaren alde agertzen da, bainan ez du batere baztertzen amodio profanoa. Alabainan, "Emazten fabore" olerkian jokutzen da erakutsiz gizonak errespetatu behar duela emaztea, ama baita lehenik, esposa gero bere kalitate guzietan, gorputzaren gozamina barne juntatzen direlarik.

Etxepareren obrak egitura sakon bat dauka. "Doktrina kristiana" doa lehenik apez bati doakon bezala. Gero heldu dira, zubi gisa, "Amorosen gaztiguia" eta "Emazten fabore" bi kantuek bi joka molde erakusten dutela, amodio dibinoaren eta amodio profanoaren aldekoak. Orduz gero, sartzen da amodiozko olerkietan, orotara zortzi direla; segitzen du "Mosen Bernat Etxeparere kantua"-rekin, hau autobiografikoa, eta bukatzen du gorai patuz euskara, euskaldunen hizkuntza "Kontrapas" eta "Sautrela" olerkietan. Horiek guziaz kontutan harturik argi dago zinez XVI. mendeko olerkaria dela Bernat Etxepare Trentoko kontzilioaren aurreko idazlea, bainan duda izpirik gabe XVI. mendekoa.